

**Nikola Šubić**

Turistički novinar, Dubrovnik

## **100 GODINA HOTELA "IMPERIAL" U DUBROVNIKU**

UDK/UDC 338.48(497.5)

Stručni rad

Primljeno/Received: 26. ožujka/March 1997.

### **Sažetak**

*Značaj hotela "Imperial" u dubrovačkom turizmu je velik. Ovaj je objekt već 100 godina turistička vodilja ovog grada (i regije), po njemu je Dubrovnik bio prepoznatljiv jučer i bit će opet sutra. Brojke koje govore o turističkom prometu na početku ovog stoljeća pokazuju da je "Imperial" sudjelovao sa oko osamdeset posto cjelokupnog prometa na ovom području. Hotel je do 1991. ostvarivao stabilnu popunjenost svojih kapaciteta tijekom cijele godine (oko sedamdeset posto), što znači da je sa relativno neznatnim oscilacijama imao godišnje između trideset i četrdeset tisuća noćenja. Gotovo sedamdesetpet posto posjetitelja koji su boravili u "Imperialu" bili su gosti iz inozemstva. U proteklom razdoblju, stalnom prilagodbom turističkim potrebama hotel je dobivao (unosio) nove sadržaje. Također, treba znati da je ovaj objekt bio privjenac organiziranog turizma na dubrovačkom području, da je već 1897. imao mali parobrod "Ida", a 1908. i vlastite kočije, kojima su gosti hotela išli na izlete u bližu i daljnju okolicu Dubrovnika. Prva električna žarulja u Dubrovniku zasvijetlila je od vlastite centrale hotela "Imperial" 1897., to je bio prvi hotel sa parnim grijanjem i prvim liftom u gradu pod Srđem. "Imperial" je uvijek solidno i rentabilno poslovao.*

**Ključne riječi:** *Hotel Imperial, Dubrovnik, hotelijerstvo, turizam, izleti, tradicija.*

### **UVOD**

Činjenica je da povijest turizma u Dubrovniku još uvijek nije dovoljno proučena. Turizam kao privredna grana razvija se u Dubrovniku od 19. stoljeća, ali stvarni početak djelovanja turizma još nije određen. Postoje, naime, neka događanja i datumi, koji bi se mogli koristiti kao početak turizma na ovim prostorima, i na tome će trebati ozbiljno poraditi.

Dubrovnik je od najstarijih vremena privlačio posjetitelje, u prvome redu zbog svojega geoprometnog položaja (prometne veze s Dubrovnikom bile su lijepo uređene, kako kopnene, tako i morske), a ne treba zaboraviti ni činjenicu da su u Dubrovačkoj Republici bile izuzetno sređene političke i društvene prilike, bila je dobro organizirana državna vlast, postojala je pravna sigurnost osobna i imovinska, znana je stalna neutralnost ovoga grada - države u međunarodnim sukobima, kao i velika briga države za trgovinu. Sve je to učinilo da je Dubrovnik bio najprometnija luka na našoj obali i vrlo značajan međunarodni trgovački, pomorski i prometni centar. Zbog svega toga, Dubrovnik je dugo vremena pružao vrlo živu i šaroliku sliku ljudi koji su dolazili u njegovu luku i kretali se njegovim ulicama. To su bili pripadnici raznih naroda, boja kože i jezika.

Tijekom stoljeća ovaj grad je posjećivalo mnogo stranaca, naročito trgovaca i pomoraca, ali i diplomata, a među njima je bilo i onih koji su putovali svijetom radi osobne zabave i razonode, pa bi ih smo mogli nazvati pretećama modernih turista. Od stranaca je najviše bilo Talijana, Španjolaca, Francuza, Engleza, Nijemaca, Nizozemaca i drugih zapadnih naroda, dok su s istoka dolazili Turci, Grci, Armeni. Sve ovo govori kako ugostiteljska djelatnost u Dubrovniku ima dugu i bogatu tradiciju. Već u 14. stoljeću imamo ugostiteljske objekte, a 1347. godine gradi se prvi hospitem (prenočište za strance), a znamo također da su u tom vremenu i privatnici primali strance, te da su u svojim kućama imali krevete za njih. Ovi podaci nam potvrđuju da se u Dubrovniku rano počelo brinuti za smještaj onih koji su ga posjećivali. Zanimljivo je da već onda, prije gotovo šest stoljeća, državna uprava nadzire i subvencionira pojedine ugostiteljske objekte, a za uglednije posjetitelje bili su određeni posebni ceremonijali prigodom njihovog dočeka i primanja.

Tijekom stoljeća situacija je u tom pogledu bila sve bolja, a ukidanjem Dubrovačke Republike 31. siječnja 1808., te njezinim definitivnim nestankom 1815. godine došlo je do naglog pogoršanja, posebno u ekonomskom pogledu. Gospodarska situacija je nakon ukidanja grada - država bila sve lošija, što potvrđuje i činjenica da je ekonomska migracija preko oceana poprimala sve šire razmjere. Dubrovnik je tada bio u tako jadnom stanju da ga je austrijski car Franjo I, kada je 1818. posjetio ovaj grad i vidjevši štete koje je pretrpio, oslobodio plaćanja poreza.

U takvim prilikama i pod specifičnim uvjetima javlja se na ovim prostorima misao o turističkom iskorištavanju Dubrovnika i okolice, jer su se uvidjele velike mogućnosti njegova kulturno - povijesnog blaga, prirodnih ljepota i dobre klime, što sve privlači turiste. Dakle, iako početkom 19. stoljeća Dubrovnik nije bio posebna država, za njega je u tadašnjem svijetu postojao interes, među ostalim i zato da se vidi i posjeti sjedište nekadašnje Dubrovačke Republike.

U prometnom smislu, Dalmaciju je svijetu otvorio austrijski Lloyd uvođenjem 1837. najprije pokusne parobrodarske linije od Trsta do Dubrovnika, Kotora i Carigrada parobrodom "Arciduca Lodovico". Uspjeh ove linije naveo je brodare da od sljedeće 1838. godine uspostave redovite

parobrodarske veze za prijevoz putnika i robe uzduž naše jadranske obale, što je značilo veliku prekretnicu, budući da se dotad s jedrenjacima putovalo morem sporo, neudobno i nesigurno. Novim brodovima omogućen je putnički promet i umnogome je olakšano putovanje, tako da ni razlozi za putovanje više nisu bili samo poslovni, nego i kulturni, znanstveni rekreativni, što je svakako novi i daljnji činitelj razvoja turizma u Dubrovniku (u početku razvoja parobrodarstva u Europi su se priređivala razna putovanja radi zabave, upoznavanja krajeva i uživanja u prirodnim ljepotama primorskih predjela, što je dakako poslužilo bržem turističkom razvitku). U Dubrovnik je prva skupina izletnika doputovala 10. kolovoza 1844. godine iz Trsta parobrodom "Barone Stürmer", koji je pripadao Lloyd Austrije. Stigla su 153 izletnika (putnika) koji su u lučkim dokumentima u Gružu uvedeni kao "putnici na zabavnom izletu" ili "putnici zabavnog karaktera" (na talijanskom jeziku "passagieri della gita di piacere"). Po Brunu Moravecu, to je bio "prvi društveni izlet koji je organiziran uz dalmatinsku obalu". Takvi izleti su 1844., a naročito kasnije učestali, pa je zahvaljujući njima započelo masovnije upoznavanje i vrednovanje Dubrovnika u turističke svrhe. Dubrovnik postupno postaje ciljem putovanja ne samo probnih pojedinaca nego i većeg broja ljudi koji putuju svijetom radi zabave, odmora upoznavanja novih krajeva, ljudi i običaja, koje nazivamo turistima (riječ turist prvi je put upotrebljena 1800. godine u beznačajnoj anegdotskoj literaturi od Engleza Peege-a).

U kalendaru "L'Epidauritano" za 1885. godinu ističe se da se grad nalazi u "stanju dekadance", ali se spominju i znakovi napredovanja. Pored nekih novih građevina i kulturnih ustanova, nabroja se da Dubrovnik ima "odličan hotel "Miramare", elegantnu i prostranu kavanu, tvornicu soda vode, pivovaru, 40 kočija i 1 omnibus". Ovu skromnost nije teško objasniti. Od ulaska austrijske vojske 1814. do 1866., grad se tretira kao pogranična tvrđava, a vojni garnizon bio je centar oko kojega se kretao gradski život. Stvaralačke tradicije bile su prigušivane, ali ipak nisu bile posve ugašene.

Putnike koji su dolazili u Dubrovnik tijekom 19. stoljeća prihvaćali su uglavnom privatnici, ali su te goste ukonaćivali razne vjerske i druge ustanove. Za njihovu prehranu korištene su brojne krčme i kavane. S vremenom, kako se povećavao interes i broj posjetitelja koji su najčešće dolazili parobrodima, počeo je rasti i broj ugostiteljskih radnji, koje su nudile i mogućnost smještaja. Već tada neke gostionice sebe nazivaju hotelima, iako one to, objektivno rečeno, po ničemu nisu bile niti mogle biti. Početkom sedmog decenija 19. stoljeća Dubrovnik dobiva svoj prvi hotel. To je bio "Hotel Miramar", vlasništvo Andra Mitrovića, na Pilama (današnja zgrada ATLASA). Mitrović je, uz posluživanje, imao i sobe za konačenje, relativno kvalitetne za ono doba, tako da su ondašnje novine pisale da "preuređenjem toga objekta služi na čast i Mitroviću i Dubrovniku". Iako se već 1875. taj Mitrovićev objekt naziva hotelom, stvarno je registriran kao hotel tek 1880. godine. Godine 1886. u Gružu je otvoren "Hotel Petka", vlasništvo A. Puljizevića, u proljeće 1893. godine, u starom dijelu grada otvorena je gostionica "Lacroma" (Lokrum), koja je u

početku bila konačište, da bi kasnije bila preuređena i nazvana "Hotel Lacroma". Vlasnik ovog objekta bio je Robert Odak, koji je 1895. godine adaptirao zgradu Mayneri na uglu Gundulićeve poljane, koja je kasnije postala "Hotel de la Ville".

Posebno važan događaj za Dubrovnik bio je otkriće spomenika pjesniku Gunduliću, 26. lipnja 1893. (spomenik je djelo kipara Ivana Rendića). Spomenutog dana u Dubrovniku je boravilo oko pet tisuća posjetitelja, što znači da se ondašnje pučanstvo podvostručilo i nikada do tada gostionice ovog malog grada nisu primile toliko gostiju. Dubrovčani su tada shvatili da njihov grad u turizmu treba tražiti svoju budućnost. Međutim, taj je događaj također pokazao i naglasio najveći turistički nedostatak Dubrovnika - nedostatak smještaja. Naime, najveći dio gostiju te proslave morao je prespavati u privatnim kućama, i u luci na usidrenim putničkim brodovima. Podsjetimo se da su tada u Dubrovniku postojali hoteli: "Petka" u Gružu, "Lacroma" i "Hotel de la Ville" u starom gradu, "Miramar" na Pilama i još neki manji objekti, koji su bili skromnog kapaciteta, s mogućnošću istodobnog prihvata samo nekoliko stotina gostiju.

### **Dubrovniku nedostaje jedan moderni hotel**

Kao nova društveno - ekonomska pojava s milijunima poklonika u cijelom svijetu, turizam je koncem 19. stoljeća dobio prostorno i sadržajno široke dimenzije, proširivši se s mondenih zapadnoeuropskih rivijera, banja i planinskih odmarališta do obala Jadrana. U tom svekolikom kretanju i mali, ali vrlo atraktivni Dubrovnik nalazi ili bolje rečeno pokušava naći svoje mjesto. I srećom, u tome i uspijeva.

Ono što je u tome pogledu za sjevernojadransko primorje bila Opatija, to je u južnojadranskom primorju bio Dubrovnik. Dok je turizam u Opatiji tada već glavni čimbenik razvitka, u Dubrovniku se turizam očituje kao najmlađa privredna grana i postaje supokretač u službi ukupnog razvitka i boljitka.

Inicijativa za izgradnju jednog modernog hotela u Dubrovniku, budućeg hotela "Imperial", potaknuta je 1893. godine. Naime, poslije proslave otkrivanja spomenika pjesniku Gunduliću, u ljeto te godine, predsjednik austrijskog Lloyd, Viktor Kalchberg, piše dubrovačkom načelniku Gondoli (Frano Gundulić) da je osobno oduševljen Dubrovnikom, te kako smatra da bi ovdje trebalo izgraditi jedan hotel, kako bi "stranci češće posjećivali grad i zadržavali se u ovom blagom podneblju radi zdravlja". Tim povodom, načelnik Gundulić je sazvao sastanak svojih suradnika 7. studenoga 1893. godine i oni su, shvativši pismo i poruku zaključili kako bi "od velike koristi za Dubrovnik bilo, kad bi se ovdje podigao poveći hotel, snabdjeven svijem mogućim komforom". Izjavili su također da su voljni taj projekt poduprijeti i moralno i materijalno, posebice kada je za isti ozbiljno zainteresiran i austrijski Lloyd. Zbog daljnjeg nastojanja i rada oko realizacije toga projekta, izabran je odbor od pet članova "za proučavanje i izradu konkretnih prijedloga". U odboru su

bili Božo Banac, Vlaho de Giulli, Marinica Đordić, Ivo Grgurević i Vlaho Matijević.

Ovu Lloydovu inicijativu naknadno su podržali i neki bečki liječnici, a Odbor je "proučavao" prijedloge do 1895. godine, kada je počelo projektiranje hotela na prostoru parka nekadašnje Teodorine Gradine na Pilama (kupljeni su kuća i vrt D. Lučića koji su se nalazili iza Teodorine Gradine za 40.000 fiorina i na tom se je terenu trebao izgraditi hotel). Vrijedi se podsjetiti da je tu Gradinu početkom osmog desetljeća 19. stoljeća dao temeljito urediti i pretvoriti u javni park Stjepan Jovanović, tadašnji zapovjednik garnizona u Dubrovniku, kasnije dalmatinski namjesnik, koji je tom praku po imenu svoje zaručnice dao ime Teodora park. Potrebno je istaknuti da je ideja o gradnji hotela različito prihvaćena među građanima Dubrovnika, a i ondašnje lokalne novine o tome su imale različite stavove. Budući da je nakon izgradnje vojarne u Gružu to bila najveća lokalna investicija, ista je s razlogom privukla veliku pozornost, te je na neki način postala i predmetom nadmetanja tadašnjih političkih stranaka. Naime, tadašnju općinsku upravu kojoj je na čelu bio Frano Gundulić podržavala je srpska stranka i njome sklon list "Dubrovnik", dok je opoziciju s Perom Čingrijom na čelu koja je 1899. preuzeti Općinsku upravu, podržavala "Crvena Hrvatska" (tada su u Dubrovniku svakog tjedna izlazile dvije novine - "Crvena Hrvatska" od 1891. i "Dubrovnik" od 1892.). Inače, ta dva lista su i do tada često oštro polemizirala o brojnim pitanjima iz života Dubrovnika, a sada su se, naravno, uključili i u raspre o gradnji hotela.

Inicijativu o gradnji hotela, list "Dubrovnik" (br. 20/1893.) podržao je, između ostalog, i ovim riječima:

"Mi se vrlo radujemo da se ova misao pokrenula... Nema stranca koji u Dubrovnik dođe i koji nije začaran njegovom ljepotom, ali treba da se providi da i veći broj stranaca može naći ugodan stan da bi u sve to većem broju dolazili".

U isto vrijeme, "Crvena Hrvatska", koju je tada uređivao Frano Supilo, bila je dosta rezervirana i donijela je samo kraću vijest o tome: (1. 11. 1893.):

"To bi bilo vrlo korisno poduzeće za naš grad, samo ako uspije".

U broju od 1. 9. 1894. "Crvena Hrvatska" piše:

"Mi veoma sumnjamo u uspjeh. Ne vjerujemo da će netko za naše lijepe oči trošiti novaca, te svojim džepom promicati interese, recimo iskreno, tuđe pokrajine".

Dva dubrovačka tjedna lista su često raspravljala i polemizirala i o izboru lokacije za izgradnju hotela, ali su se zanimljive raspre o tome dva puta vodile i u Općinskom vijeću. Na drugoj sjednici se glasovalo o ustupanju dijela općinskog puta, pa je od 31 nazočnog vijećnika, njih 15 bilo za ustupanje, 14 protiv ustupanja, a 2 su bila suzdržana. Ipak, prijedlog za ustupanje tog zemljišta prošao je vrlo tijesno i to je učinjeno

bez naknade. Bilo je naravno i drugih otpora gradnji na toj lokaciji, a glavni razlog protivljenja bio je javni park, koji je izgradnjom nestajao.

### Izgradnja hotela

Tijekom travnja 1895. godine osnovano je Prvo austrijsko hotelsko i liječilišno društvo Dubrovnik - Kotor sa sjedištem u Beču, i obliku akcionarskog društva (Erste Oesterreiche Hotel und Cucorte Aktien gesellschaft Ragusa - Cattaro), čiji je osnovni zadatak bio izgraditi hotel u Dubrovniku, jer su građani Dubrovnika u tu svrhu već bili osigurali prilično veliki iznos. Hotelsko društvo je spomenutu Gradinu za potrebe hotela kupilo za 1000 fiorina. Statut Društva odobrilo je Ministarstvo unutarnjih poslova u Beču 28. svibnja 1895., glavnica Društva je iznosila 350.000 fiorina, a predračuni za gradnju hotela su bili 250.000 fiorina.

Na konstituirajućoj glavnoj skupštini, održanoj 4. svibnja 1895. u Beču, u Upravno vijeće ovog Društva bili su izabrani:

Viktor Kalchberg, predsjednik austrijskog Lloyd'a u Trstu

Franjo Gondola (Gundulić) općinski načelnik u Dubrovniku

Leopold Schrötter - Cristelli, sveučilišni profesor u Beču

Federik Syawassy, posjednik u Beču

Rudolf Howard - Krause, generalni upravitelj Društva za osiguranje života "Gresham" u Beču

Alfons Herold, restaurator i općinski vijećnik u Beču

Andro Jaspitz, posjednik u Trstu

i Eduardo Medinger, jamčevići družinar tvrtke I. Medinger u Beču.

Po narudžbi austrijskog Lloyd'a, projekt je vodio arhitekt Ludwig Tishler, koji je kasnije bio prezentiran i prihvaćen od investitora. Izgradnja hotela započela je rušenjem zakupljenih kuća na odabranoj lokaciji 2. srpnja 1895. godine, a radovi su bili povjereni zagrebačkom poduzeću Pillar - Mali - Bauda. Potrebno je napisati da je gradnja "Imperiala" uslijedila u vrijeme kada se turistički promet već nekoliko godina odvijao u Dubrovniku, tako da izgradnja ovog objekta dolazi kao posljedica dobro ocijenjene postojeće situacije.

Lokalne novine su izgradnju ovog kapitalnog objekta za ondašnji dubrovački turizam uistinu pratile vrlo pažljivo, informirajući o tome svoje čitatelje. Tijekom 1896. godine, dok se hotel gradilo, pojavilo se više napisa u dubrovačkim novinama, a neki od tih tekstova još uvijek su se bavili pitanjem lokacije.

"Crvena Hrvatska", list, koji je od samog početka izrađavao neke rezerve prema ovom projektu, u broju od 18. travnja 1896., u "gradskoj kronici", bilježi dolazak kraljevine Stefanije i tom prigodom napominje da se je kraljevna nepovoljno izrazila o položaju objekta u izgradnji. Na to je odmah reagirao drugi list "Dubrovnik", koji u broju od 26. travnja iste

godine ističe da je bilo upravo obratno, jer se je kraljevna povoljno izrazila o položaju, riječima "magnifico".

"Crvena Hrvatska" u broju od 2. svibnja 1896. odgovara "Dubrovniku" i naglašava da oni nisu pisali o pogledu, koji je za kraljevu bio "magnifico" nego o položaju, za kojeg je ona imala baš onakvo mišljenje, kao što su oni napisali".

Prateći izgradnju ovog hotela, u lokalnim se je novinama moglo pročitati:

"Novi hotel što se na Pilama gradi počeo je lijepo napredovati. Već se dobrahno uzdignuo iznad zemlje. Temelj mu je od kamena, dočim ostalo bit će od matuna, koje prodaje tvornica "Kupari" u Župi.

Tijekom cijele izgradnje objekta, novine su povremeno javljale o važnijim promjenama. Pred završetak radova, "Crvena Hrvatska" (3. listopada 1896.) piše da je došao upravitelj hotela gospodin Tauber i dvije parnjače koje proizvoditi električno svjetlo. Sredinom studenog 1896. već se vrše pripreme za dovršenje i otvaranje hotela, a list "Dubrovnik" od 15. studenog, broj 46/1896., prenosi obavijest uprave hotela da će građani moći razgledati hotel prije svečanog otvaranja, te da će se "ulaznice dijeliti mukte od 2. siječnja 1897. u sekreterijatu uprave".

List "Dubrovnik" od 10. siječnja 1897. (br. 2/1897.) piše da je izašla jedna knjižica na njemačkom jeziku o Dubrovniku i novom hotelu. U toj knjižici (prospektu) naznačene su cijene hotela i Lloydovih brodova na relaciji Trst - Dubrovnik. Cijene hotelskih soba su: jednokrevetna 2 forinte, dvokrevetna 4 forinte, pansion za najmanje tjedan dana boravka stoji 5,5 forinta po osobi dnevno, u što je uračunato "stan, hran, svijeće i poslužba" uz mogućnost popusta za duži boravak. Doručak je zapadao 60 novč., a ručak 1,5 do 2 forinte. Kvalitet hrane odgovarao je rangu kuće i relativno visokim cijenama. U istoj knjižici stoji da Lloydov brod "Würmbrand" na liniji Trst ili Pula do Dubrovnika naplaćuje kartu I. klase 19,20 for., II. klase 13,20 for., a drugi Lloydovi brodovi I. klasu naplaćuju 16, dok je cijena II. klase 11 for.

## **Svečano otvaranje hotela**

Vidljivo je da je strah od njemačkog jezika i tuđinskog duha bio jako prisutan i posve opravdan. Dalmacija je bila jedna od zemalja Austro-Ugarske. Naš domaći čovjek bio je prisiljen zapostavljati svoje vrijednosti, u prvome redu jezik, budući da je njemački bio gospodujući jezik, posebice u državnim službama.

"Crvena Hrvatska" broj 4/1897. od 23. siječnja donosi zanimljiv uvodni članak pod naslovom "Novi hotel u Dubrovniku", u kojem najavljuje otvaranje ovog objekta 29. 1. 1897. Objašnjavajući zašto se o tome piše u uvodniku "političkih novina", stoji da to "nije neka obična stvarca, osobito u Dubrovniku, od koga se misli napraviti Kurort prve vrste". Ponovno se

naglašava da je pokretač izgradnje austrijski Lloyd, a "građani su pridodali kapitalu još 80.000 forinti". U uvodniku se dalje s negodovanjem nastavlja:

"U novom hotelu sve je NJEMAČKO, od natpisa koji mu se zlatnim slovima na čelu svijetli, do najzadnjeg obilježja u uredu njegove kancelarije. Nema nigdje nikakva traga našem znaku i našem jeziku, tako da će se u njemu Bečanin osjećati upravo kao u svojoj kući, samo je klimu promijenio, ali duh ostade isti".

U istom se članku zaključuje:

"Mi imamo pred očima i nešto što nam je isto tako milo, dapače još i milije od materijalnih probitaka, a to je naše životno - narodno pitanje. Jer, bolje je uz komadić kruha biti svoj gospodar, nego li uz dobru pečenu sluga i rob". I list "Dubrovnik" broj 3/1897., koji cijelo vrijeme sa simpatijama prati izgradnju hotela, pred njegovu otvaranje piše:

"Ispovijedamo sasvim iskreno da je grad u boljim ekonomskim prilikama ne bi nas moglo mnogo oduševiti slično poduzeće, koje usprkos koristima, što ih u ovom ili onom mjestu donosi, ima i svojih strana i štetnih posljedica u mnogome pogledu. Utopljenik se i za slamku hvata".

Inače, hotel "Imperial" je prema prvotnoj zamisli trebao biti završen u jesen 1896., ali je gradnja počela sa zakašnjenjem, tek 2. lipnja 1895. godine. Ipak, hotel je završen u predviđenom roku jedne godine i šest mjeseci.

Već prije početka gradnje znalo se je da će se budući hotel zvati Grand hotel "Imperial" (po uzoru na slične hotele u svijetu koji su zbog, onda najvišeg komfora i najmodernijih tehničkih uređaja, nosili ime "palace" ili "grand").

"Imperial" je svečano otvoren u petak, 29. siječnja 1897. godine, iako nisu bili završeni neki radovi ispred zgrade. Proslavi je bio nazočan i predsjednik Lloyda Kalchberg, koji je doputovao parobrodom "Würmbrand" s još dvadesetak gostiju (svi su odsjeli u novom hotelu). Goste je dočekala Gradska glazba, a na večer je bila priređena iluminacija predjela Pile i Kono i koncert dviju glazbi u vrtu hotela. Građani su išli u donji restaurant da "kušaju hranu i pivo". Općinski čelnici su primili baruna Kalchberga i njegovu suprugu, a za uzvanike je bio organiziran banket. Proslavi otvaranje hotela je uz inozemne goste bilo nazočno i mnogo domaćih ljudi, a dva dana kasnije, održana je velika zabava s plesom. Također, za tu prigodu, G. M. Radovani je uglazbio i tiskao "lijepu skladbu", koja je tada bila po prvi put izvedena i nakon toga stavljena u prodaju. Riječ je o skladbi "Ewiva Ragusa", koja je poslije stotinu godina ponovno izvedena, 29. siječnja 1997., zahvaljujući maestru Franu Krasovcu.

List "Dubrovnik", broj 5/1897., 31. siječnja, dva dana nakon otvaranja hotela, opisujući novi hotel, ističe:

"Zgrada hotela je lijepa i velika. Ima do 70 soba, a osim toga dvorane za čitanje, igranje, jelo, razgovore i osobitu dvoranu za gospođe. Pokujstvo je ukusno i fino. Sobe i dvorane griju se na paru. Zgrada unutra i vanka osvijetljena je električnom svjetlosti. Pred hotelom je lijepi park



zasaden južnim rastlinama i borima. S glavne terase na vrhu hotela uživa se divan prizor: mora, grada, Ploča, Lokruma, Pila itd. U jednu riječ koliko položaj hotela toliko zgrada i njen unutarnji raspored može se takmiti sa prvim hotelima ma gdje bilo".

### Početak poslovanja skroman, ali značajan

"Imperial" je sigurno bio prvi moderni hotel u Dubrovniku, koji je svojim gostima mogao pružiti uistinu najveće hotelske standarde koncem 19. stoljeća. Riječ je o objektu koji je, sa ugostiteljsko-turističkog stajališta nudio jedan neosporno novi, vrhunski ukupni kvalitet svekolike usluge i smještaja. Iako je moderni turizam u Dubrovniku započeo nekoliko desetljeća prije otvaranja "Imperial", taj je turizam s otvaranjem ovog hotela i uopće od tog vremena ulazio u izrazito višu fazu svoga razvoja.

Od izuzetnog je značenja što je austrijski Lloyd kao glavni akcionar i vlasnik hotela, iste godine (1897.) nabavio manji parobrodic nazvan "Ida" za izlete svojih (hotelskih) gostiju, a ako je na tom parobrodicu bilo mjesta, mogli su s njim putovati i ostali turisti, kao i građani Dubrovnika. "Ida" je bio parobrodic od 7 brt., dug 12,64, širok 2,50 i visok 1,17 m, izgrađen u Trstu 1888. godine. Na njemu su radila tri člana posade, a među njima je, u svojstvu upravitelja bio Frano Goll, Lloydov agent u Gružu. Brod je počeo s radom u nedjelju 7. ožujka 1897. i od tada je svakodnevno vozio. O tom parobrodicu, lokalni list je pisao:

"Po svom plovibenom redu ide svakog ponedjeljka u jutro na Lokrum, a po podne u Zaton i na Daksu, svakog utorka u jutro u Trsteno a po podne u Rijeku, u srijedu u jutro ide u Župu a po podne na Lokrum, u petak u jutro ide na Lokrum a po podne u Rijeku, u subotu u jutro ide u Župu a po podne na Daksu i Zaton. Četvrtak i nedjelja su dani određeni za posebne izlete tj. može da se unajmi. Parobrodic je lijep i vozi se brzo, a može u nj da stane preko 30 osoba".

Dakle, "Ida" je bila vlasništvo hotela "Imperial". Ovaj hotel je imao prvi organizirani, redoviti (dnevni i tjedni) izletnički program u Dubrovniku, oni su bili, možemo to napisati, preteče današnjeg Atlasa - toursa. Osim parobroda, "Imperial" je već 1908. godine imao svoje kočije, kojima su gosti hotela išli na izlete u: Gruž, Lapad, Rijeku dubrovačku, Župu i drugdje, a 15 godina kasnije, 1923., hotel je imao 4 putnička automobila marke "mercedes" s liriranim vozačima, koji su goste hotela vodili na izlete, čak do Cetinja. Osim toga, prva električna žarulja u Dubrovniku zasvijetlila je od vlastite centrale Hotela "Imperial" 1897. godine (centrala je služila isključivo za potrebe hotela, a grad Dubrovnik je dobio električnu rasvjetu putem centrale u Gružu tek 1901. godine). Također, "Imperial" je bio prvi hotel sa parnim grijanjem i prvim liftom na dubrovačkom području.

Od početka svoga rada "Imperial" je bio dobro popunjen gostima i već je onda bilo jasno da kapacitet hotela (100 kreveta) neće moći u cjelosti zadovoljiti rastuću potražnju. To se je pokazalo i 26. ožujka 1897. Kada je u Dubrovnik brzom parobrodarskom prugom stiglo 30 sudionika

najavljenog kongresa željezničara, jer se svi nisu mogli smjestiti u ovom hotelu. Inače, spomenuti kongres održan je 3. Travnja u hotelu "Imperial" (po mnogima, to je početak tzv. kongresnog turizma u Dubrovniku), ali su se njegovi sudionici u Dubrovniku zadržali više dana.

U pogledu nedovoljnosti smještajnih kapaciteta, list "Dubrovnik" u broju od 18. travnja piše:

"Mnogi gosti koji su jučer stigli u Dubrovnik ne nagjoše mjesta u hotel "Imperialu". A ovo nije prvi put što se događa".

Zimski turizam je u Dubrovniku tijekom 19. stoljeća bio za dugo vremena razvijeniji od turizma ljeti. Hotel "Imperial" bio je otvoren od 29. siječnja do 11. lipnja 1897., da bi zatim tijekom ljetnih mjeseci bio zatvoren.

Međutim, već od 1898. godine hotel je bio otvoren i tijekom ljeta.

O tome je kraću obavijest donijela "Crvena Hrvatska" u broju 24. od 12. lipnja 1897.:

"Zatvorio se je hotel "Imperial" za ljetnu sezonu. čujemo da će se opet otvoriti oktobra".

Za vrijeme ljetnih mjeseci 1897. godine, dok je hotel bio zatvoren, parobrodic "Ida" je i dalje plovio, vozeći na izlete u okolicu Dubrovnika turiste koji su boravili u drugim dubrovačkim hotelima, svratilištima i privatnim kućama. To je vidljivo iz jednog negodovanja u Rijeci dubrovačkoj, o čemu je pisao lokalni list:

"Mali parobrod Hotel Imperiala "Ida" svrče se i u našu Rijeku sa gospodom koja, iza kako su se naigrala i nazabavljala, žele da se malo provozikaju.

Nemamo ništa protiv toga, samo bismo najučtivije molili Lloydova agenta g. Golla da, kad parobrodic prolazi mimo Rožata, zaustavi bacanje sitnog novca djeci, koja tim ne doista lijepim običajem namamljena sad zgrnuta do mora stoje, željno očekujuć, kad će darežljivi parobrodic uz Rijeku zadimiti. Molimo ga jer se djeca tim načinom moralno kvare, pošto novčiće lako dobivaju, pa s njima u piće, igru, pušenje itd. Osim toga prijeti im i pogibelj, jer djeca da brže uhvate novac koji im milostiva "Ida" prosiplje, hrvaju se, jedan preko drugoga skaču, pak bi slabiji mogao i u more otići. Zato gospoda s "Ide" ako imaju toliko novca da ga mogu bacat, bolje da ga dadu siromasima, nego li da kvare našu djecu. Što misle od njih učinit napuljske lazaroni?"

List "Dubrovnik" u broju 28. od 11. srpnja 1897. donosi polemički tekst pod naslovom "Zavist", u kojem stoji:

"Spljetsko Jedinstvo u više je navrata pisalo o našem "Hotel Imperialu", na način da i luđak može razumjeti da to ne potiče od ljubavi za napredak istoga, već da ga ozloglasi... neprestano kuženje svega ne može se uzeti za blagohotnu kritiku..."

List nastavlja da bi se Dubrovnik radovao kad bi se i u Splitu izgradili takvi hoteli.

U listopadu 1897. "Imperial" se je ponovno otvorio i nastavio s radom. I list "Crvena Hrvatska" od 4. rujna, broj 35/1897. najavljuje:

"Na 1. oktobra otvorit će se hotel Imperial za ovu zimsku sezonu", dok u broju 40/1897. istog lista stoji:

"Na 1. oktobra otvorio se hotel Imperial... gosti pripovjedaju o jednoj reformi... ovoga proljeća porcije bijahu doduše prilično skupe, ali obilne... sada porcije ostadoše na istoj cijeni, ali su zato za plovinu manje nego prvašnje".

Izgleda da je uprava "Imperiala" u nastavku poslovanja uspostavila bolje odnose s lokalnim novinama. Naime, "Crvena Hrvatska", broj 42/1897. Od 23. listopada javlja:

"Imade sada dosta gosti u Imperialu. Primili smo imenik, ali nam ga šalju kasno za štampu... Sada su kako nam kažu, porcije srčane".

Važno je napisati da je društvena glavnica Prvog austrijskog dioničkog društva za građenje hotela i liječilišta Dubrovnik - Kotor povišena odlukom Upravnog vijeća Društva 31. svibnja 1895., dakle, još prije početka gradnje hotela "Imperial" sa 350.000 na 400.000 f, izdavanjem novih 250 dionica po 200 fiorina. To je povećanje 5. srpnja 1897. Odobrilo Ministarstvo unutarnjih poslova. Na drugoj glavnoj skupštini Društva, održanoj 30. lipnja 1898. na kojoj je bio podnesen izvještaj o konačnim troškovima za izgradnju i opremu hotela, kao i o njegovu početnom jednogodišnjem poslovanju, zaključeno je da se društvena glavnica ponovno povisi sa 400.000 f na 500.000 f izdavanjem novih 500 komada dionica po 200 fiorina. Taj je zaključak odobrila vlada. Naime, u tijeku gradnje "Imperiala", a posebice u fazi njegove opreme, nastali su znatno povećani i ranije nepredvidivi troškovi, te je Društvo bilo prisiljeno početkom 1897. godine uzeti zajam od dubrovačkog brodovlasnika Federika Glavića u iznosu od 140.000 f sa 5,5 posto kamata.

U sljedećim mjesecima do konca 1897. Godine posjete u hotelu variraju, ali se uglavnom održava njegova zadovoljavajuća popunjenost. Ipak, treba napisati da su već u prvoj godini rada zapaženi neki problemi, koji će kasnije redovito pratiti poslovanje "Imperiala", ali također i drugih hotela koji će djelovati na ovom području. To je, u prvom redu, pitanje diskontinuiteta (sezonskih posjeta) i velikih oscilacija posjeta tijekom razdoblja poslovanja. U prvoj godini poslovanja, nije ostvaren dovoljan promet, da bi se pokrili svi troškovi, pa je na koncu te poslovne, 1897. godine, ostvaren deficit. Naime, "Imperial" je u toj 1897. godini ostvario 4.594 dana boravka (noćenja), iako se koristi i brojka od 4.389 boravišnih dana (noćenja), a deficit hotela je prikazan sa 32.862 krune. Već smo spomenuli da je hotel u sljedećoj 1898. godini poslovao i tijekom ljeta odnosno tijekom cijele godine. Tome je svakako išao u prilog i dogovor postignut početkom lipnja te godine među svim tadašnjim parobrodarskim društvima, koja su prevozila putnike (Lloyd, Dubrovačka parobrodarska plovidba, Ugarsko - hrvatsko parobrodarsko društvo, Topiaè i Rismondo). Po tom dogovoru, sve putne karte su vrijedile mjesec dana za putovanje

od Trsta do Kotora i natrag, brodovima bilo kojeg društva potpisnika, s tim da putnik ima pravo prekinuti putovanje gdje hoće, a u Dubrovniku ima pravo boraviti dva dana u hotelu "Imperial", bez posebne naknade, jer su troškovi boravka u hotelu uračunati u cijenu putne karte, koja je tada iznosila 45 fiorina. U cijenu putne karte nije bila uračunata prehrana na brodu za vrijeme vožnje od Trsta do Kotora i natrag.

List "Dubrovnik" broj 2/1898. javlja da se već duže vremena ne donosi spisak gostiju "Imperiala", kako se običavalo, ali je hotel "u posljednje vrijeme bio prilično dobro posjećen, a ove nedjelje ima 30 gosta iz raznih zemalja".

Tijekom zime u hotelu se održavaju mnoge prigodne, svečane gozbe i zabave, koncerti gradske glazbe i veljun, a u proljeće je odlučeno da će "Imperial" raditi i tijekom ljetnih mjeseci. Tim povodom, "Crvena Hrvatska" u broju 22. Od 28. svibnja 1898. piše:

"Kako čitamo u bečkim novinama, ne misli uprava hotela ovog ljeta isti zatvarati, jer se nada da će biti pun gostiju, koji će doći na kupanje".

Inače, u zimskoj i proljetnoj sezoni, "Imperial" je uvijek bio pun, kao i svi drugi hoteli u Dubrovniku.

"Crvena Hrvatska" u broju 27/1898. s konkretnim primjedbama govori o radu ovog objekta, naglašavajući da je sramota ponovno pisati o nekim stvarima.

Posebno ističe:

"Sve oplakotine i gnusna vodurina iz Hotel Imperiala slijeva se ispod parka na Pile posebnom cijevi a onda teče na očigled prolaznika. Ona je smrdeća a ljeti i više. Ima li koga da se zauzme?"

I list "Dubrovnik", inače naklonjen hotelu, ima neke primjedbe na njegov rad tijekom ljeta. U broju 34/1898. Od 21. kolovoza, ova novina piše "Dvije riječi o Imperialu", navodeći da su do sada hotel branili od napadaja i bili uz, a sada možda "treba da i mi ustanemo protiv njega na obranu časti i dostojanstva građana, a na korist društva uopće i akcionara Dubrovčana na po se."

Primjedbe u tom članku se odnose na postupke osoblja i uprave pa se kaže "Dok je upraviteljem bio gospodin Waltrigny hotel je bio upravlján kao malo koji usred Beča".

U tekstu se dalje navodi kako od prije tri mjeseca direktora zamjenjuje neki gospodin Adler, koji "nema pojma ni o najelementarnijim uslovima za vođenje pristojne krčme a kamo li o predusretljivosti i učtivosti prema gostima jednog hotela prvog stepena".

Izneseno list potkrijepljuje primjerom slikara Muller - Nordena, koji s gospođom u "Imperialu" boravi tri mjeseca i troši mjesečno "ko u Grand Hotelu u Beču, a tuži se na službu da je ispod svake kritike."

Očito, u prvim godinama rada, hotel je imao značajnijih problema u poslovanju, ali i u "uklapanju u sredinu", što je vidljivo i iz spomenutih primjedaba ondašnjeg tiska. "Imperial" je ipak relativno brzo poboljšavao

svoje poslovanje, iz godine u godinu privlačeći veći broj gostiju i smanjujući poslovne gubitke. Od početka rada, hotel je usmjeravan na primanje svih vrsta gostiju, od individualnih posjetitelja do raznih grupa, uključujući i one kongresne. Individualci, gosti "Imperiala" bili su poslovni ljudi, osobe na kraćem nelukrativnom boravku, na ljetovanju ili zimovanju, do onih koji su u hotelu ostajali i po više mjeseci. Primane su naravno i razne grupe i kongresi, a među značajnijima do konca 19. Stoljeća su Kongres austrijskih željeznica 1897. I Kongres austrijskih balneologa 1900. godine.

Vidljivo je da je u drugoj godini poslovanja, u 1899., značajno povećan broj dana boravka gostiju u hotelu, tako da je ostvareno 8.448 dana (noćenja), što je bilo gotovo dvostruko u usporedbi s prethodnom 1897. godinom. Ipak, i to je bilo nedovoljno za pokriće troškova poslovanja, pa je i na koncu te godine utvrđen gubitak od 14.541 kr., ali osjetno manji od onoga godinu dana ranije.

Gotovo svi gosti "Imperiala" prvih godina, dolazili su brodovima u luku Gruž, a odatle kočijama do hotela. Budući da je s tim i takvim prijevozom povremeno bilo i određenih problema, hotel je nastojao angažirati i stimulirati kočijaše da daju prednost prijevozu njegovih gostiju. To je naravno ponekad znalo izazvati proteste i reakcije drugih gostiju, a naročito domaćih putnika.

Podaci o broju posjetitelja u hotelu "Imperial" u prvim godinama rada se razlikuju, te je dosta teško pouzdano utvrditi stvarni broj. Takvi su podaci najčešće objavljeni u lokalnom listu "Dubrovnik"; koji u broju 26/1899. prenosi izvješće Prvog austrijskog akcijskog društva za hotele i liječilišta Dubrovnik - Kotor. U tom izvješću se daju podaci o prosječnom broju gostiju dnevno u "Imperialu", pa se navodi da je u prvih pet mjeseci 1897. bilo 23 gostiju dnevno, a u 1898. godini, hotel je dnevno ugošćavao 37 posjetitelja.

Isti list, kasnije, u broju 26/1901. donosi podatke o broju dana koje su stranci proveli u hotelu od početka njegova rada, po kojima je u 1897. godini 4.387 dana, u 1898. - 8.088 dana, u 1899. - 8.780 dana i u 1900. - 8.846 dana. Nešto sporiji rast u 1900.-oj, list "Dubrovnik" opravdava održavanjem svjetske izložbe u Parizu.

Sabrani statistički podaci o broju dana boravka stranaca u "Imperialu" objavljeni su u broju 28. tjednika "Dubrovnik" 1903. godine, prema izvješću uprave hotela i oni se ponešto razlikuju od onih što su objavljeni 1901. godine. Razlozi prikazanih razlika nisu poznati, ali bi sigurno trebalo više vjerovati onima iz 1903., jer su sadržani u službenom i publiciranom izvješću hotelskog menadžmenta. U ovom izvješću su prvi put dani potpuniji podaci i o rezultatima poslovanja "Imperiala", a u pregledu što slijedi prikazani su usporedno s brojem dana boravka stranaca u hotelu.

1897.	4.594 dana boravka	gubitak 32.862 Kr
1898.	8.448 dana boravka	gubitak 14.541 Kr
1899.	9.107 dana boravka	gubitak 19.896 Kr
1900.	8.446 dana boravka	gubitak 16.723 Kr

Novo, 20. stoljeće, za "Imperial" je počelo s boljim rezultatima poslovanja. U prvoj godini ovoga stoljeća, hotel je znatno smanjio gubitak, da bi već u narednoj godini, po prvi puta ostvario pozitivni poslovni rezultat, dakle dobitak. Minimalan, ali ipak dobitak.

Rezultati poslovanja "Imperiala" u prve dvije godine 20. stoljeća, prema listu "Dubrovnik", broj 28/1903. Izgledaju ovako:

1901. 10.664 dana boravka	gubitak 4.019 Kr
1902. 11.646 dana boravka	dobitak 2.153 Kr

Ta prva godina pozitivnog poslovanja ohrabrila je upravu hotela, koja je, razmatrajući izvješće o poslovanju za 1902. odlučila podići treći kat na zgradi hotela, procijenivši taj projekt na oko 80.000 kruna. Ipak predviđena dogradnja nije započeta u 1903. godini, kako se je očekivalo i bilo dogovoreno, a razlog odustajanja su "nemiri - demonstracije u Dalmaciji".

Činjenica je da su poslovni rezultati hotela "Imperial" na početku ovog stoljeća pokazali određeni uspon i kvalitet u odnosu na posljednje godine 19. stoljeća. Razlozi izlaska iz dotadašnje krize su višestruki. Oni su, jednim dijelom uvjetovani smanjenjem materijalnih troškova, a drugim dijelom povoljnim cijenama i strukturi ostvarenog prometa. Veliki je doprinos, u svakom slučaju, i od povećanog broja noćenja, iako to nije predstavljalo veliki rast u odnosu na prethodnu godinu - svega oko tisuću noćenja više. Drugim riječima, niti jedan od spomenutih elemenata nije bio izrazito "zaslužan" za promjenu na pozitivno poslovanje, ali svi skupa jesu sigurno.

### **Pozitivni turistički rezultati**

Koncem 19. i početkom 20. stoljeća, turistički promet na dubrovačkom području bio je sve veći i intenzivniji. Najviše turista dolazilo je iz Austro - Ugarske carevine u čijem se sastavu nalazio i Dubrovnik. Od inozemnih turista, najbrojniji su bili oni iz Njemačke, zatim iz francuske, Engleske, Italije i Rusije. Najveći broj tuzemnih i inozemnih gostiju boravio je u Dubrovniku do 3 dana. Da je razvoj dubrovačkog turizma sve uspješniji, otvrđuje i zagrebački "Obzor", koji početkom 1904. godine piše:

"Dubrovnik ima zacijelo najveću budućnost. Gruž, a naročito Lapad, mogli bi postati vremenom ono, što je danas Nizza".

Nakon otvaranja hotela "Imperial" turistički promet je stalno rastao, a razumljivo je da je okosnica tog prometa u Dubrovniku bio upravo ovaj hotel.

Godine 1896. U Dubrovniku nije boravilo niti 2 tisuće turista (bilo ih je samo 1976), ali se je narednih godina taj broj ozbiljno povećavao. Tako je 1897. bilo 3.221 turista, 1898. - 5.529, 1900. - 7.196, 1901. - 9.147, 1902. - 9.962, 1903. - 11.424, 1908. - 13.896, 1911. - 19.998, 1912. - 22.259, a 1913. - 26.030 posjetitelja. Ova brojka iz 1913. godine predstavljala je

tadašnji vrhunac i obećavala daljnji turistički probitak, kojega su, na žalost, prekinuli ratni sukobi.

Uz ovakav promet posjetitelja kretao se je i ukupni turistički razvitak tadašnjeg Dubrovnika. Već 1898. osnovano je "Klimatičko društvo", koje se brinulo za poljepšanje grada. Ovo društvo je uredilo park Gradac, a pokrenulo je i mnoge druge korisne inicijative. Znatno doprinos razvoju turizma u ovom razdoblju dali su ređenje luke u Gružu i novo poboljšanje parobrodarskih veza, osnivanje turističkih organizacija, pa i turističkog školstva, uvođenje električne rasvjete u gradu i željezničke veze sa zaledem 1901., početak rada tramvaja na relaciji od Pila do Gruža koncem 1910. godine.

Do početka Prvog svjetskog rata u dubrovačkom kraju, promet putnika i turista odvijao se je skoro isključivo u Dubrovniku. Pred sam Prvi svjetski rat otvorena su i dva velika hotela: 1913. na Pločama "Hotel Odak" (današnji "Excelsior") i u Lapadu, 1914. godine, "Hotel Lapad", čime su udareni temelji lokalizacije turističkih objekata na najvrijednijim predjelima Dubrovnika.

Prvi svjetski rat je prekinuo turistički promet uopće. Međutim, Dubrovnik se je već bio afirmirao kao novo turističko središte i odredište na međunarodnoj razini.

U međuratnom razdoblju, turizam se je počeo razvijati pojavom domaćeg turističkog prometa, a zatim prilivom inozemnih posjetitelja i to najviše Čeha koji su u Kuparima imali svoje hotele i bili su dosta brojni, a potom gostiju iz Austrije i sve većeg broja europskih država. Tako dolazi do prostornog proširenja turističkog prometa na veći broj mjesta dubrovačkog područja. Godine 1926. u Dubrovniku je registrirano 27.433 turista, a 1937. i 1938. su "zlatne godine" ondašnjeg turizma Dubrovnika, jer je 1937. bilo registrirano 475.149 noćenja, a u 1938. bilo je zabilježeno 58.050 posjeta turista. Drugi svjetski rat je tu turističku ekspanziju naravno zaustavio.

Tijekom oba svjetska rata "Imperial" je bio pretvoren u vojnu bolnicu, a zatim poharan. Obnova ovog hotela je tražila relativno visoke investicije, jer je osim golih zidova malo što ostalo. Vrijednost osnovnih sredstava ovog poduzeća, primjerice, 1955. godine odnosno odmah nakon Drugog svjetskog rata bila je procijenjena na 170 milijuna ondašnjih jugoslavenskih dinara. Vrijedi se podsjetiti da je u to vrijeme "Imperial" imao 100 soba sa 151 ležajem, "Argentina" je imala 103, "Excelsior" 112, a "Lapad" 100 kreveta, što znači da je ovaj hotel i tada bio prvi i najznačajniji objekt u Dubrovniku. Naime, "Imperial" je tada raspolagao sa prostranom blagovaonicom, dvije dvorane i četiri salona za društveni život. Posebno je bio važan veliki ljetni vrta sa plesnim krugom, koji je mogao primiti preko 700 gostiju.

Godine 1952. u ovom hotelu je bilo 6.538 gostiju, u 1953. - 8.368, u 1954. - 9.604, od kojih je bilo polovica domaćih, a polovica stranih posjetitelja. Broj noćenja je, primjerice, 1953, iznosio 36 tisuća, a isto toliko

i u 1954. godini, od čega na domaća noćenja otpada 14, a na inozemna 22 tisuće.

U 1954. godini, broj posjetitelja u samom gradu Dubrovniku iznosio je 72.000, a broj noćenja 346.000, od čega u prvom broju hotel "Imperial" participira sa 13,3 posto, a u drugom broju sa 10,4 posto.

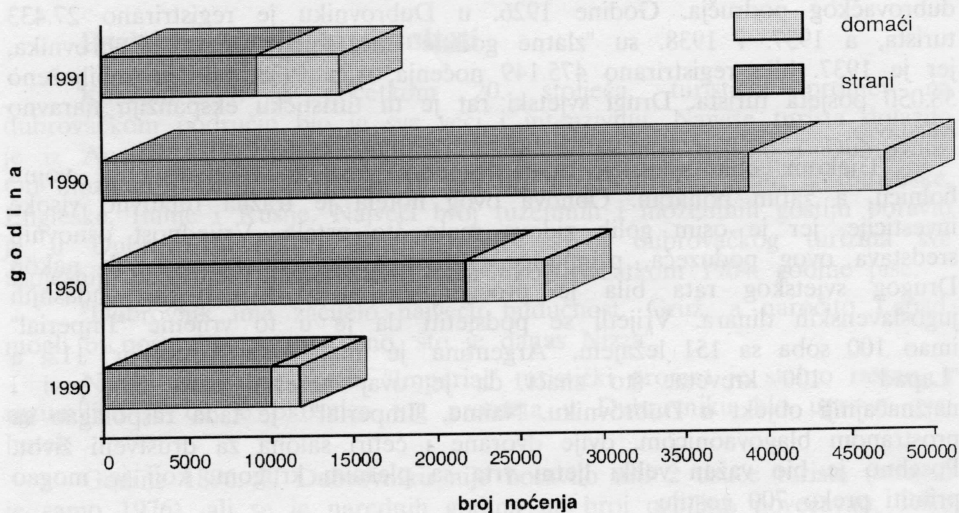
Sva hotelska poduzeća Dubrovnika raspolagala su u 1954. godini sa oko 1200 kreveta. Broj njihovih gostiju ukupno je iznosio 43 tisuće, a broj ostvarenih noćenja 237 tisuća. Od toga, na hotel "Imperial" otpada u gostima 20,4 posto, a u njihovim noćenjima 15,2 posto.

U kasnijim godinama, kako se je razvijao turizam Dubrovnika i hotel "Imperial" je u okviru svojih mogućnosti pratio taj razvitak. Proširivao je svoje kapacitete i izvršio temeljite rekonstrukcije i adaptacije svojih prostora. Dok se je nalazio u sastavu HTP "Dubrovnik", raspolagao je s 20 kreveta u 108 komfornih soba, opremljenih zanimljivim i lijepim stilskim namještajem i kompletnim sanitarijama, centralnim grijanjem, gostinjskim dizalom, bogatim salonima i društvenim prostorima, svečanim restoranom, kavanom, velikim ljetnim vrtom s prostorom za restaurant i zabavu. Sve to mu je donijelo i visoku "A" kategoriju (četiri zvjezdice). Tada je ostvarivao godišnje oko 45 tisuća noćenja, bio je otvoren tijekom cijele godine, tako da je znatno pridonosio produženju sezone i afirmaciji zimskog turizma u Dubrovniku.

To ćemo potvrditi i s nekoliko grafikona i tablica.

Grafikon 1.

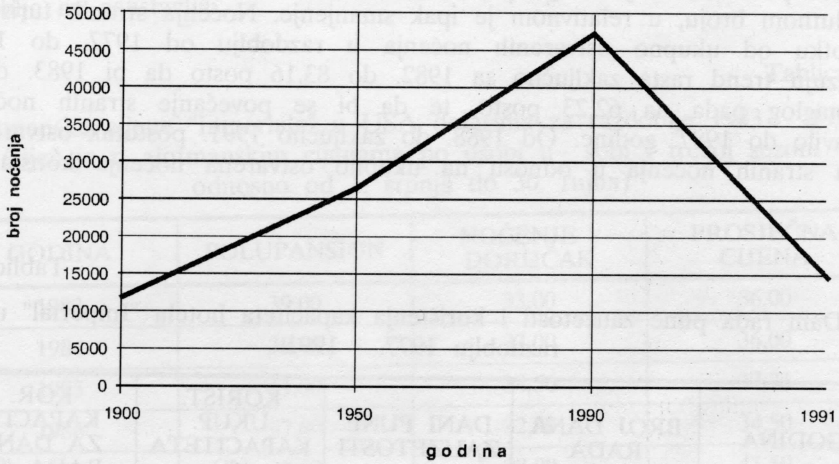
Kretanje broja noćenja u hotelu "Imperial" tijekom 20.-og stoljeća





Grafikon 2.

Prikaz strukture noćenja (domaćih i stranih turista) u hotelu "Imperial" u 20.-om stoljeću



Tablica 1.

Ostvarena hotelska noćenja "Imperiala" u razdoblju 1977. - 1991.

GODINA	DOMAĆI	STRANI	UKUPNO	STRANI %
1977	7.063	34.889	41.952	83,16%
1978	7.787	37.205	44.992	82,69%
1979	12.623	38.756	51.379	75,43%
1980	8.511	37.092	45.603	81,34%
1981	12.196	36.974	49.170	75,20%
1982	14.013	33.531	47.544	70,53%
1983	18.903	31.151	50.054	62,23%
1984	15.584	34.476	50.060	68,87%
1985	13.405	36.768	50.173	73,28%
1986	10.926	31.770	42.696	74,41%
1987	3.872	29.473	33.345	88,39%
1988	11.960	44.964	56.924	78,99%
1989	20.790	36.127	56.917	63,47%
1990	8.094	38.944	47.038	82,79%
1991	5.102	9.255	14.357	64,46%

U tablici 1. možemo uočiti trend povećanja broja noćenja od 1977. do 1985. godine, da bi nakon 1985. taj trend promijenio pravac u smjeru opadanja sve do 1991. godine. Mora se napomenuti da je 1987. broj kreveta povećan, te je stoga povećanje noćenja uočljivo u 1987. godini u apsolutnom broju, u relativnom je ipak smanjenje. Noćenja stranih turista u postotku od ukupno ostvarenih noćenja u razdoblju od 1977. do 1982. pokazuju trend rasta zaključno sa 1982. do 83,16 posto da bi 1983. došlo do naglog pada na 62,23 posto, te da bi se povećanje stranih noćenja nastavilo do 1987. godine. Od 1988. do zaključno 1991. postotak ostvarenog broja stranih noćenja u odnosu na ukupno ostvarena noćenja konstantno pada.

Tablica 2.

Dani rada pune zauzetosti i korištenja kapaciteta hotela "Imperial" u razdoblju 1977. - 1991.

GODINA	BROJ DANA RADA	DANI PUNE ZAUZETOSTI	KORIŠT. UKUP. KAPACITETA (%)	KOR. KAPACIT. ZA DANE RADA %/
1977	305	212	58,00	69,50
1978	317	252	69,00	79,20
1979	315	302	82,80	93,00
1980	318	228	62,30	71,70
1981	316	246	67,40	77,80
1982	317	238	65,10	75,00
1983	312	250	68,60	80,20
1984	346	250	68,40	72,30
1985	335	251	68,70	74,90
1986	282	213	58,50	75,70
1987	176	133	59,80	75,80
1988	313	228	62,20	72,70
1989	350	228	62,40	65,00
1990	275	188	51,50	68,70
1991	194	57	15,60	48,90
	308	233	65,63	75,60

U tablici 2. u kojoj su prikazani pokazatelji iskorištenosti kapaciteta ukupnih i za dane rada može se ustvrditi da izuzimajući 1990. i 1991. koje se mogu smatrati ratnim godinama, prosjek dana rada je 308, a prosjek

dana pune zauzetosti 233, da bi prosječna ukupna popunjenost iznosila 65,63 posto, a za dane rada 75,60 posto. Trend u sve četiri kategorije pokazatelja do 1985. godine i zaključno s njom ima smjer porasta da bi počevši od 1986. godine krenuo trend pada i on se do kraja promatranog razdoblja ne zaustavlja.

Tablica 3.

Alotmanske cijene "Imperiala" u USA dolarima za razdoblje 1983. - 1992. (riječ je o alotmanskim cijenama po osobi u sobi i trećoj sezoni odnosno od 1. srpnja do 30. rujna)

GODINA	POLUPANSION	NOĆENJE - DORUČAK	PROSJEČNA CIJENA
1983	39,00	33,00	36,00
1984	39,00	33,00	36,00
1985	41,00	34,50	37,75
1986	37,00	32,00	34,50
1987	45,00	38,00	41,50
1988	41,00	38,00	39,50
1989	49,00	46,00	47,50
1990	49,00	46,00	47,50
1991	46,00	43,00	44,50

Iz tablice 3. je vidljivo da alotmanske cijene imaju trend porasta do 1990. godine, da bi se u 1991. godini uočio pad cijene. Također se može uočiti nagli porast cijene za 7 USA dolara 1987. godine u odnosu na 1986., te 8 USA dolara 1989. u odnosu na 1988., što je posljedica ogromne inflacije karakteristične za tu godinu.

Iz svega ovoga može se izvući zaključak da se razdoblje od 1977. do 1991. u Grand hotel "Imperialu" može uvjetno podijeliti na razdoblje od 1977. do 1985. i na razdoblje od 1986. do 1991. Prvo razdoblje u većini promatranih pokazatelja pokazuje trend rasta, a drugi trend pada s tim da podaci za godinu 1990. i 1991. iskazuju dramatičan pad koji je uvjetovan ratnim okolnostima.

### Procvat u trećem stoljeću postojanja

U domovinskom ratu ovaj hotel - starac teško je stradao. Razdoblje od 1991. do 1996. bile su zasigurno najteže godine za Grand hotel "Imperial" od njegove izgradnje. Posljednji rat je upravo fatalan za ovaj hotel. Materijalna šteta je golema, jer su brojne granate pogodile doajena dubrovačkog hotelijerstva i turizma, potpuno su izgorjela tri gornja kata,

treći, četvrti i peti, uništen je vrt, ozbiljno je devastiran cijeli prostor, a bilo je na žalost i ljudskih žrtava - tri mrtva, sedam teže i šest lakše ranjenih prognanika.

"Imperial" je uvijek bio obnavljan i stavljen u svoju turističko - hotelsku funkciju. Tako će biti i ovoga puta. Današnji direktor hotela Hrvoje Miloglav ističe:

"Da bi ponovno proradio, nužno je poduzeti sanaciju i temeljitu rekonstrukciju koja bi omogućila njegovo repositioniranje i vraćanje stare reputacije najglasovitijeg gradskog hotela. Tako bi ovaj hotel, izgrađen krajem 19. stoljeća, koji je poslovao tijekom cijelog 20. stoljeća, svoj ponovni procvat trebao doživjeti u 21. stoljeću".

## ZAKLJUČAK

Nesumnjivo, "Imperial" je bio za ono doba turistički objekt visoke kategorije, koji je svojim gostima mogao pružiti sve boravišne udobnosti. Otvaranjem ovoga hotela, dubrovački turizam je počeo ulaziti u jednu višu i kvalitetniju fazu svoga razvitka. Svih stotinu godina "Imperial" je bio lučonoša dubrovačkog turizma, desetljećima je bio neosporno najkvalitetniji dubrovački hotel i imao je odlučujući utjecaj na razvitak svekolikog turizma na ovim prostorima. Iako je koncem 1990. godine, kapacitet ovog hotela sa 140 soba predstavljao manje od 1,5 posto registriranih hotelskih soba na ovom području, ipak njegovo značenje ostaje ogromno. Ovaj objekt je predstavljao krupan doprinos ne samo sa gledišta prihvata turističkih gostiju, nego i kao inicijativni podstrek u sveukupnoj turističkoj izgradnji na području Dubrovnika i šire regije. Ovaj prvi hotel većeg stila značio je ujedno i simbolički i praktički početak jednog nastojanja, koje se od tada stalno produbljuje, proširuje i produžuje.

"Imperial" je srastao s Dubrovnikom i njegovim turizmom. U godini svoje stote obljetnice, započet će radovi na njegovoj obnovi i treba se nadati da će u sljedećoj, 1998. godini ponovno otvoriti svoja vrata domaćim i ino-posjetiteljima, ljepši nego ikada prije, kako bi se uklopio u novi dubrovački turistički trenutak i nastavio ono što je započeo prije točno stotinu godina. Uz ostalo, njegove su šanse u lokaciji (blizina stare gradske jezgre), te u vrlo bogatoj tradiciji. Riječ je o živom spomeniku urbanog turizma koji predstavlja povijesni slijed i događaj. Ovaj hotel je bio i ostao vjesnik i važno uporište turizma ove regije. Poslije "Imperiala" izgrađeno je u Dubrovniku mnogo većih, ljepših i komfornijih hotela, ali je on ipak najveći: izrastao je u legendu i ostao kao dokument turističke mladosti ne samo Dubrovnika; on je spomenik duha jednoga vremena i osjećaja ondašnjih ljudi za budućnost turizma. Kratko rečeno, "Imperial" je bio i ostao temelj na kojem počiva turističko gospodarstvo krajnjeg hrvatskog juga. Zauvijek.

## LITERATURA

- Vidojević M.: Hotel "Imperial" pred šezdeset godina, časopis "Naše more", god. II., broj 3., Dubrovnik, 1. lipnja 1955.
- Franić A.: Sedamdeset godina hotela "Imperial", Privreda Dalmacije br. 1., Split 1967.
- Budman M.: Grand hotel "Imperial" - početak sustavnog razvijanja turizma u Dubrovniku, Pomorski zbornik, br. 16., Rijeka 1978.
- Perić I.: Razvitak turizma u Dubrovniku i okolici od pojave parobrodarstva do 1941. godine, Zavod za povijesne znanosti istraživačkog centra Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku,
- Posebna izdanja - Monografije, Knjiga 7., Dubrovnik 1983.
- Kobašić A., Džubur H., Lucianović L.: 100 godina modernog hotelijerstva u Dubrovniku, Dubrovnik 1997.
- Kobašić A.: Iz neobjavljenog rukopisa o hotelu "Imperial"
- Šubić N.: 100 godina hotela "Imperial": S novim ruhom u 21. stoljeće, UT 1/97.
- Šubić N.: "Imperial" - prvi hotel visoke kategorije na dubrovačkom području,
- Turistički vjesnik, broj 26., siječanj 1997.
- Šubić N.: Vlastita dokumentacija

**Nikola Šubić**

Journalist of Tourism, Dubrovnik

## 100 YEARS OF THE HOTEL "IMPERIAL" IN DUBROVNIK

### Summary

*The significance of Hotel "Imperial" for tourism in Dubrovnik is great. This structure has been for the past 100 years the touristic symbol of this city (and region). By it, Dubrovnik was recognizable in the past and will be so again in the future. Figures depicting tourist traffic at the start of this century, show that "Imperial" participated with almost 80 percent of the entire traffic for this region. Up to 1991, this hotel's vacancies were stably filled throughout the entire year (approximately 70 percent), which meant that with relatively insignificant oscillations, it had 30 to 40 thousand nights of accommodation. Almost 75 percent of the visitors who stayed at the "Imperial" were foreign guests. In the recent past, the hotel underwent new changes as a result of constantly adapting to the needs of tourism. Also, it should be known that this hotel was first in organized tourism for the Dubrovnik region. That in 1897, it already had the small steamship "Ida", and its' own carriages in 1908, which took hotel guests on both short and long trips to the surrounding regions of Dubrovnik. The first electric lightbulb in Dubrovnik was lit by Hotel "Imperial's" own system in 1897. This was the first hotel with steam heating and the first elevator in the city beneath Srd. "Imperial" always showed solid business profits.*

**Key words:** *Hotel Imperial, Dubrovnik, hotel management, tourism, trips, tradition*